

Pécs bibliográfiája 1960–2005

Hajdanán, boldogult ifjú korunkban, amikor könyvtár szakos egyetemi hallgatóként a pesti bölcsészkar lépcsőit és padjait koptattuk, Szentmihályi János tanár úrtól gyakran hallottuk (előadáson, szemináriumon és vizsgán egyaránt), hogy minden bibliográfiát külön-külön „meg kell tanulni”. Számos alkalommal kifejtette, mélyen az agyunkba véste: ha egy bibliográfiát első ízben veszünk kézbe, vagyis mielőtt érdemben használni kívánjuk, az olvasót tájékoztatni akarjuk belőle, alaposan át kell nézni, meg kell ismerni a csakis rá jellemző jegyeket, a tényleges tartalmát, a gyűjtőkörét, a tételalkotás módját, a szerkezetét, a mutatóit és így tovább. Vagyis meg kell tudni, mi található benne, és hogyan lehet az információkat visszakeresni. Különösen fontos, sőt elengedhetetlen ez a mozzanat a helyismereti–helytörténeti összeállításoknál, hiszen az adott hely (megye, település, tájegység stb.) egyedi sajátosságai szükségszerűen tükröződnek a róla készített címjegyzékekben is. S ebből következően számtalan lehetőség kínálkozik a módszertani megoldásokra.

Ha felütjük Surján Miklós testes, több mint hatszáz oldalt számláló, de így is vonzóan elegáns, tipográfiaiilag hozzáértéssel gondozott kötetét, rögtön szembeötlik, hogy ez a munka gyakorlott, a használói szempontokat átéléssel érvényesítő bibliográfus kezéből származik. Nyilván az ő útmutatásait követte a címoldalon főmunkatársként feltüntetett Kerekes Imre és a verzón munkatársként jelzett Tengely Adrienn is. Nem nehéz megérezni azt sem, hogy az előttünk álló (vagy inkább fekvő) végeredmény hosszas töprengés eredménye. A cél adva volt; erről a közreadó Pécs Története Alapítvány képviselője, Ujvári Jenő köszöntője tájékoztat: a város készülő nagymonográfiájához nyújtának bibliográfiai segítséget, ezzel is hozzájárulva a lokálpatrióta identitástudat erősítéséhez. Arról, hogy miként igyekeztek eleget tenni ennek az elvárásnak, a szerkesztő bevezetőjében olvashatunk. Legalább ennyire ajánlható tanulmányozásra a könyv tartalomjegyzéke, ahol hét oldalon át példás részletességgel sorakoznak a főfejezetek, a fejezetek és az alfejezetek címei, világosan mutatva a tagolás kimunkált rendjét, és jól érzékeltetve a bibliográfia tartalmát.

A pécsi kollégáknak mindenekelőtt azt kellett eldönteni, milyen időkörből és milyen dokumentumféleségeket regisztrálnak. Noha az imént említett bevezető indoklása nem teljesen egyértelmű, úgy tűnik, az 1960 előtti anyagot gyakorlatilag (de talán nem minden kétely nélkül) feltárták tekintették. Ily módon a közelmúlt, vagyis a címben megjelölt négy és fél évtized címanyagának számbavételére vállalkoztak. Innen viszont mind a diakron (történeti), mind a szinkron (egyidejű) közleményeket felvették; kár, hogy ezt a tájékoztató nem hangsúlyozza, ám a bibliográfiai részből azonnal kiviláglik. Surján Miklós – mint a Baranya (most: Csorba Győző) Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteményének és helyismereti

katalógusának egyik gondozója – tudatában volt annak, hogy teljességre nem törekedhetnek, mert aligha akadna olyan kiadó, amelyik a töméntelen újságcikk és a többi szóba jöhető, ám nagyrészt csekély szellemi értéket hordozó dokumentum adatainak közzétételére is pénzt áldozhatna. Már csak ezért is, és az információtartalom egyenetlensége miatt is elkerülhetetlen volt a válogatás. Az ésszerűség azt diktálta, hogy a nyomtatott közlemények három nagy csoportját öleljék fel: a könyveket (ide számítva az évente megjelenő időszaki kiadványokat és a térképeket is), a gyűjteményes kötetekben napvilágot látott érdemi publikációkat és a folyóiratokban megjelent cikkeket (kirekesztve a könyvismertetőket). Mivel a könyvtári állományban a jelenlétük esetleges, a külföldön kiadott könyveket és cikkeket szintén esetlegesen vették fel, vagyis akkor, ha más forrásból tudomást szereztek róluk. (A források főbb csoportjait a szerkesztő korrekten ismerteti.) Hogy a potenciális használó számára nyilvánvaló legyen, mit ne keressen a bibliográfiában, a szerkesztői tájékoztató tételesen felsorolja a mellőzött dokumentumféléseket: efemer jellegű kiadványok, kiállítási katalógusok (néhány kivétellel), program- és műsorfüzetek, pályaválasztási tanácsadók, nem pécsi témájú konferenciák kötetei, szépirodalmi alkotások, digitális adathordozók, kéziratok, valamint a napi-, heti- és bulvárlapok már szóba hozott cikkei. Az adatgyűjtés csak a helyi tartalmú könyvekre, könyvrészletekre és folyóiratcikkekre terjedt ki, tehát eleve kizárták a helyi kiadóknak azokat a könyveit, illetve a helyi szerzőknek azokat a műveit, amelyek a városról nem közöltek semmit. Surján Miklós is felveti a helyi személyiségekre vonatkozó irodalom bonyolult kérdését. Miután általános, vagyis más könyvtárakban, bibliográfiai műhelyekben szintén sok gondot okozó problémáról van szó, célszerű kitérni arra, hogy ők hogyan jártak el. Talán az a leghelyesebb, ha – a példaként felhozott nevek elhagyásával – szó szerint idézzük a bevezető sorait: „*A helyi személyiségek közül csak az azokról szóló irodalmat vettünk fel, akik munkásságuknak legalább egy részét a városban végezték. Így nem kerültek be azt itt született, de másutt alkotó hírességek [...]. (Kivételt képeznek olyan közlemények, amelyek a várossal való kapcsolatukról szólnak [...])*”. Végül is több mint hétezer négyszáz számozott tételt rögzítettek, de a feltárt dokumentumok száma ennél valamivel magasabb, mert jó néhány évkönyvet, illetve cikksorozatot összevontan írtak le. Az anyaggyűjtést 2005 végén zárták le, ám az azóta fellelt írásokat az összeállítás végén pótlásként hozzák.

Tapasztalt feldolgozó – a ma divatos kifejezéssel élve: régóta formai feltárással foglalkozó – könyvtáros számára magától értetődő volt, hogy az összeállítás alapvetően csakis a bibliográfiai leírás hatályos szabványát, szabványait követheti; árnyaltabban fogalmazva: azok szellemében alkothatók meg a tételek. Valószínűleg a majdani használók egy (lehet, hogy nagyobbik) részének óhaját teljesítették, amikor a regisztrált közlemény szerzőjének (ha van) nevét mintegy rendszóként kiemelték a leírás élére, a vezetéknevet csupa nagybetűvel szedve (a név után kettőspont). A részdokumentumoknál a közlési hely előtt mindig dupla egyenlőségjel látható; Budapest kiadási helyként következetesen rövidítve (Bp.) szerepel. A néhány betű elhagyásával kétségkívül sok helyet takarítottak meg, de ennél jóval gazdaságosabb megoldást kínált volna a tételszámoknak a leírás tömbjén belül az első sor elejére helyezése (dőlt vagy/és félkövér szedéssel). Az adatközlés kifogástalanul precíz; ilyen mennyiségnél a szöveg technikai szerkesztésekor keletkezett egy-két elütés megbocsátható. Az olvasónak sokat segít, hogy a leírások

jelentékeny hányadához eligazító vagy felvilágosító jellegű, többnyire igen tömör annotáció kapcsolódik: műfaj meghatározása, utalás a szórt adatokra, a címből hiányzó személy-, földrajzi és területi nevek, az előbbieknél gyakran a születési és halálozási évszám, tartalmi–tárgyi információk stb.

Könnyű elképzelnünk a szituációt: mint minden hagyományos – legyünk méltányosabbak a jelzővel: klasszikus – elrendezésű bibliográfia esetében, Pécssett is jó ideig és több fordulóban tanakodhattak azon, hogy milyen szerkezetet alakítsanak ki. Sokszor leírták, leírtuk már, a könyvtáros-képzés tananyagának is szerves része, hogy az ún. általános helyismereti bibliográfiáknak nincs optimális (az „ideális” szót már el is felejtettük...), azaz bármely összeállításban feltétel nélkül alkalmazható elrendezési módja. Vagyis mindenütt és mindenkor a szóban forgó nyomtatott jegyzékhez ki kell dolgozni a leginkább megfelelő struktúrát. Voltak, vannak és feltehetően lesznek olyan változatok, amelyeket a bibliográfusok előnyben részesítenek, és a helyi sajátosságokhoz és saját ízlésükhöz igazítanak. Ezek közé tartozik a pécsi kollégák által választott témarend is. A tizenegy főfejezet a következő: a városról általában, földrajz és természeti környezet, gazdaság, társadalom, politika, külkapcsolatok, oktatás, kultúra, sport, honismeret, térképek. Bizonyára feltűnő, hogy erről a listáról hiányzik a történelem. Nos, a város múltját érintő, tematikailag átfogó publikációk (beleértve a régészeti tanulmányokat is) az első részben kaptak helyet, akár csak a műemlékvédelemmel, a szobrokkal és az épületekkel kapcsolatos írások. Meglehetősen összetett a Társadalom című főfejezet tartalma is: szociológia, statisztika, civil szervezetek, egészségügy, vallás, közigazgatás, igazságügy, közbiztonság, katonaság. A kissé nehezen értelmezhető Honismeret címszó alá kerültek az életrajz-gyűjtemények, a családtörténet, a néprajz és a helytörténetírás. S ott ágaskodik a külső szemlélőben az a kérdés is: ha a tudományos élet a Kultúra része, akkor vajon az oktatás miért nem? Nemigen látszik indokoltnak a Külkapcsolatok huszonhat tételnyi anyagának különválasztása sem. Sokkal inkább az lenne a Vallási élet, egyházak című fejezet (több mint kétszáz tétellel) feljebb sorolása. Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy a könyvtárakról és ugyanott a könyvtárosokról százhuszonöt tétel található; meglepő ugyanakkor, hogy Bertók Lászlóról még csak utaló sincs itt.

Egyébként a bibliográfia anyaga mélyen tagolt, a már említett tartalomjegyzéknél jóval mélyebben. Az alfejezetek tetemes hányadát ugyanis tovább bontották csoportokra, sőt alcsoportokra. A helyi személyekről, munkásságukról megjelent közleményeket a megfelelő tematikai egységhez osztották be, de mindig különválasztva a perszónáliákat (feltüntetve a születési és halálozási évet, valamint általában a tevékenységi kört). A hierarchia legalján lévő egy-egy szerkezeti egységen belül rendszerint kevés tétel található, gyakran mindössze egyetlen egy. Ezzel magyarázza a szerkesztő, hogy a végső rendező elv (néhány kivétellel) a szerzői betűrend. Tehát ezért is elengedhetetlen a recenzió elején pedzegetett tüzetes vizsgálódás, oldalról oldalra haladó lapozgatás. Aligha kétséges, hogy már az összeállítók is észrevették a besorolási bizonytalanságokat és következetlenségeket, amelyeket eredendően a sűrű utalókkal igyekeztek áthidalni.

A pécsi bibliográfia lelke – Péter László nevezte így a mutatót – igazi támasza lehet bármelyik érdeklődőnek. A két mutató együttesen száztíz oldalra rúg (a teljes terjedelem közel egyötöde). Az elsőben a szerzőkre, az interjúalanyokra és a közreműködőkre kereshetünk (az azonos névalakot a foglalkozás megjelölésével kü-

lönbötzetik meg). Metodikailag izgalmasabb a második, a szintén betűrendes tárgymutató. Voltaképpen összevont index, mivel ide sorolták be a leírásokban és az annotációkban előforduló földrajzi és területi neveket, továbbá az ún. tárgyi személyneveket (akik az egyes közleményekben nem szerzőként szerepelnek) is. Gyakori az alárendelés (olykor két lépcsőben) és ritkább az utaló. Más megyékben, településeken is megfontolásra ajánlható a tárgyszavak megválasztása.

Minekutána Pécs egyike az ország nagyobb városainak, valamint történelmi múltja és gazdasági, kulturális jelentősége folytán szerepe egyáltalán nem korlátozható a szűken értelmezett lokalitásra, ez a településbibliográfia feltehetően érdeklődést kelt hazánk más városaiban, megyéiben, továbbá a határon túli magyar területeken is. A könyvtárosok körében egészen bizonyosan, mert az összeállítás már csak méreténél fogva is arra készített, hogy különös figyelemben részesítsük. Ne sajnáljuk az időt, vegyük gyakran a kezünkbe, gondolkodjunk el a benne foglaltakon, mérlegeljük elfogulatlanul a módszertani megoldásait. Hiszen Surján Miklós és segítőitársai olyan munkával gazdagították a magyarországi bibliográfiai irodalmat, amely metodikai szempontból nemcsak a majdani nyomtatott, hanem a szaporodó számban elektronikus úton előállítandó címjegyzékek készítői számára is rengeteg megfontolandó tanulással szolgálhat.

(Pécs bibliográfiája. Szerk. Surján Miklós. Pécs, 2008. Pécs Története Alapítvány, 607 p.)

Bényei Miklós

Bényei Miklós tanulmányai, cikkei, recenziói

Szerkezet, rendezési elv

A kötet írásai két nagy egységbe soroltattak: a cím nélküli elsőben a szerző hosszabb lélegzetű művelődés-, könyv-, könyvtár- és sajtótörténeti dolgozataiba lapozhatunk bele. Jól elkülönül ennek a résznek az élén az a három tanulmány, amelyeket Bényei Miklós láthatólag a legfontosabb, általános témájú összegzéseknek érzett (a könyvkultúra utóbbi 200 évről, a magyar írásbeliség történetéről, valamint a közkönyvtárak feladatainak és helyzetének változásairól). Ezeket a XIX–XX. század művelődésügyének azok a – kronológiai rendben tárgyalt – kérdései követik, amelyekben Bényei kutatói pályája során „mélyfúrásokat” végzett az elmúlt 40-45 évben (ilyenek a reformkor magyar művelődésügyének a politikai harctól elválaszthatatlanul formálódó elképzelése; a szabadságharc előtt és után egyaránt háttérbe szorított Táncsics Mihály reformer elképzeléseinek bemutatása, a korszak eszmevilágát meghatározó gondolatok erőterében; vagy a 1930-as években a népi mozgalom ideológiája kapcsán új utakat kereső Márciusi Front törekvéseinek elemzése). Ahogyan az utóbb említettek külön fejezetbe is rendezhetők